

PAVEL RADVÁNI

VYBRANÉ ASPEKTY OBRAZU PODMALOKARPATSKÝCH MIEST¹

Pavel Radváni: Selected Aspects of Towns Image under the Malé Karpaty Mts. Geogr. Čas., 37, 1985, 1; 5 figs, 9 refs.

Outcomes of a comparative analysis of the image of three towns under the Malé Karpaty Mts have been outlined in the article. Both common and unique, specific, features have been hit off. Results of the research serve as a basis for planning the towns to be further constructed as well as for creating the image.

Úvod

V poslednom čase badať vo svete, ale aj u nás zvýšený záujem o problematiku obrazu mesta (K. Lynch 1965; M. Trieb, A. Markelin 1976; A. Ikonikov 1982; J. Ševčík 1978; T. Zalčík, K. Paluš 1983; P. Radváni, D. Franců 1983; P. Radváni 1983 a iní), príp. „vzhľadu“ či „fyziognómie“ mesta (O. Bašovský 1964 a iní). Je to pochopiteľné, pretože obdobie rozsiahlej povojnovej rekonštrukcie a výstavby našich miest, obdobie urýchlenej „výroby“ bytov, obdobie „kvantitatívnej“ urbanizácie je, zdá sa, už za nami. Na program dňa nastupujú otázky intenzifikácie zástavby, otázky racionálnej priestorovej organizácie našich miest, otázky „kvalitatívnej urbanizácie“. Všetky tieto úsilia o zlepšovanie podmienok spoločenského života obyvateľov prostredníctvom zvyšovania kvalitatívnej stránky urbanizácie cestou všesmerného pretvárania a harmonizácie životného prostredia spoločnosti a hľadania nástrojov jeho estetizácie a kultivácie — to všetko nakoniec vyúsťuje do jediného pojmu — obraz mesta.

Aký je vlastne zmysel a cieľ výskumu obrazu mesta pre potreby urbanizmu a územného plánovania z hľadiska geografie? Na začiatok treba povedať, že geografia dosiahla pri výskume sídel a konkrétne miest značné a nesporné úspechy. Mnohé jej závery a odporúčania sa realizovali v konkrétnej praxi výstavby miest. Vzniká však otázka, ako je to s verifikáciou realizovaných koncepcií, s ich objektivizáciou, s ich očakávaným a skutočným efektom na ich užívateľov, teda na ľudí, na človeka. Človek v členitom, na vnemy bohatom mestskom prostredí cíti základnú potrebu sa orientovať, aby bezpečne poznal svoju polohu a vzťahy k ostatným častiam prostredia miest, t. j. vyžaduje od mestského prostredia určitú „čitateľnosť“. Čoraz viac si uvedomujeme, že okrem

¹ Príspevok bol prednesený na konferencii Geografické prístupy v urbanizme a územnom plánovaní, konanej v dňoch 21.—22. 2. 1984 v Bratislave.

funkčných, technických a ekonomických hľadísk sa mestá pozorujú a nezriedka i posudzujú z „globálno-ľudského“, antropického hľadiska, ktoré sa zameriava na ich pôsobenie na spoločnosť, ktorá v nich žije, pracuje a rekreuje sa. V tomto procese bola slabým miestom objektivizácia argumentov a ťažkým problémom bola a doteraz je objektívne presvedčivá metóda zisťovania, ako pôsobí mesto na toho, kto ho vníma. Práve poznanie vzťahov hmotného prostredia s jeho používateľmi má nesporne značný význam pre nájdenie a analýzu príčin neuspokojivej funkcie doterajších sídelných štruktúr a malo by nájsť i praktické uplatnenie v plánovaní rozvoja a výstavby miest.

Kvalita obrazu mesta závisí od kvality jeho jednotlivých elementov, od ich identity, čitateľnosti, individuality, signifikantnosti vo väzbe na prírodno-krajinnej komponenty. Zistenie existujúcich materiálno-predmetných vzťahov fyzickej (vizuálnej, formálnej) organizácie prostredia mesta a jeho širšieho prírodno-krajinného prostredia môže podstatne ovplyvniť proces jeho funkčnej regenerácie, príp. aj transformácie. Na základe toho možno pristúpiť k posúdeniu kvality obrazu mesta, k určeniu jeho konkrétneho charakteru, ako aj k vytýčeniu súboru opatrení na nápravu zistených disproporcií. Výskum obrazu mesta je takto súčasťou celkového úsilia o racionálne usporiadanie a organizáciu jeho prostredia.

Komparatívna analýza obrazu podmalokarpatských miest

V úsilí overiť si určitý stupeň poznania sme previedli geografický výskum obrazu troch podmalokarpatských miest (Jur pri Bratislave, Pezinok, Modra). Vzhľadom na obmedzený rozsah príspevku uvádzame iba niektoré čiastkové výsledky komparatívnej analýzy súčasného obrazu skúmaných miest, a to na základe metód uvedených v práci P. Radváni (1983) a ich doplnením o metódu tzv. sekvenčnej analýzy.

Z hľadiska historického vývoja všetky tri mestá majú niekoľko spoločných znakov, a to či už z hľadiska svojej polohy a tým ovplyvneného pôdorysného usporiadania alebo spôsobu zástavby, príp. hospodárskej základne a pod. Majú však i niekoľko odlišností, ktoré je potrebné pri analýze ich obrazu tiež zhodnotiť. Jedným zo spoločných znakov je profilovanie ich hospodárskej základne. Rozvoj sídelnej formy všetkých troch miest sa totiž opieral predovšetkým o ekonomický význam a vplyv vinohradníctva. Naň sa viazal potom i vznik obchodu. Aj z tohto dôvodu všetky tri skúmané mestá vstupujú do dejín svojho diania približne v rovnakom období, prekonávajú svoj vývoj ako mestečká zemepánske a završujú svoje právne postavenie štatútmi slobodných kráľovských miest. Dá sa povedať, že takýto vývoj so spoločným menovateľom našiel svoj odraz aj v podobnom stavebnom výraze, ktorý dal podnet i na vznik ich obrazu s mnohými spoločnými znakmi. Tieto spoločné znaky napriek prekonaniu niekoľkých odlišných vývojových fáz pretrvali aj v priebehu nasledovných storočí a mestá si udržali prakticky až do nedávneho obdobia v podstate pôdorysné usporiadanie i svoj obraz vo fixnom stave.

Jadrom osídlenia Jura pri Bratislave bola rozšírená komunikácia, ktorá prichádzala od SZ (od hradu Biely Kameň) a napájala sa takmer kolmo na už vtedy dôležitú komunikáciu Bratislava—Pezinok.

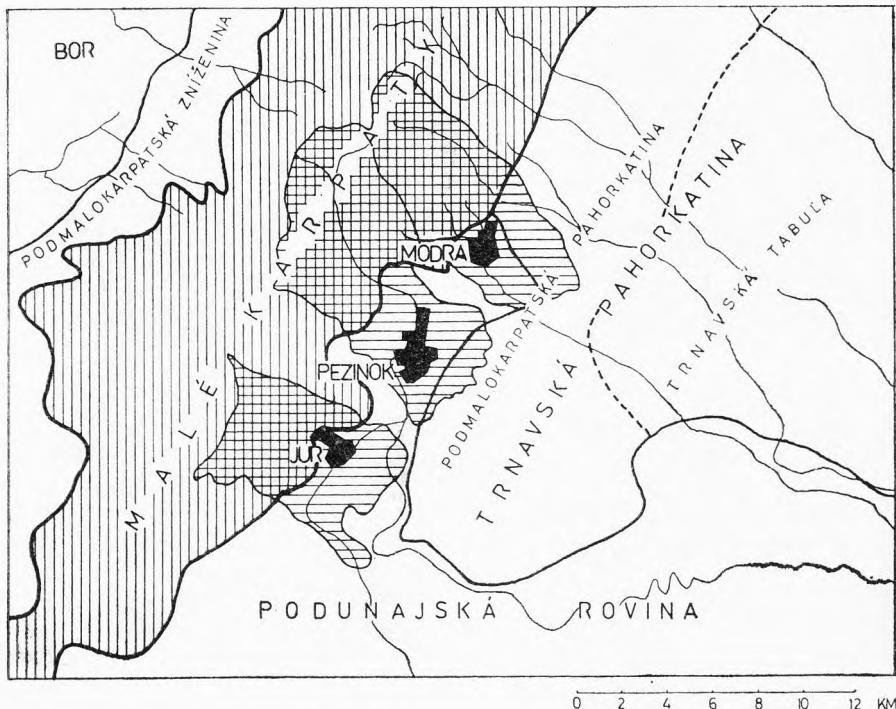
Po oboch stranách osovej komunikácie sa rozvinula rozbiehavá zástavba, ktorá sa prispôbovala reliéfu. Týmto spôsobom vznikol pôdorys veľmi podobný

lichobežníku. Z hľadiska obrazu mesta bol pomerne citeľný zásah systém fortifikačných stavieb, ktoré v podstate prispeli k vymedzeniu jadra mesta ako uzatvoreného priestoru. Tento pôdorys s takmer nemeniacim sa obrazom mesta pretrvával aj v ďalších desaťročiach. Určité porušenie znamenala zástavba smerom k železničnej trati. Takto vyvinutý pôdorys sa prakticky nemenil až do súčasnosti, pričom v obraze mestečka sa vychádza z funkčne rozvíjaného vinohradníckeho domu. Na rozdiel od Pezinka a Modry sa nestretávame s väčšími zásahmi do stavebnej podstaty, ktoré by prispeli k výraznejšej zmene jeho obrazu. Až v poslednom desaťročí sa v súvislosti s rekonštrukciou komunikácie Bratislava—Trnava demolovali viaceré objekty, čím sa značne narušil dlhé desaťročia fixovaný obraz južnej časti mestečka.

Na rozdiel od Jura pôdorys Pezinka prekonal viaceré vývojové zmeny. Priestorom pôvodného osídlenia bola cesta vedúca z Bratislavy do Trnavy, ktorá tu tvorila ohyb na Modru. V priebehu vývoja tu bola výstavba väčších cirkevných stavieb (kostoly) i svetských stavieb (hrad), ktoré do istej miery narúšali v podstate harmonický ráz stredovekého mesta. Neskôr (17. storočie) sa začali stavať mestské hradby, ktoré podobne ako v prípade Jura pri Bratislave fixovali pôdorys mesta vo vnútri jeho hraníc. Zrušenie mestských hradieb a iné okolnosti spôsobili, že nová výstavba prebiehala aj za bývalými hranicami hradieb a tak pôdorys mesta dostával čiastočne novú osnovu. V obraze mesta sa pôvodný vinohradnícky dom uplatňoval iba v historickom jadre, kým v obvode, v súvislosti s čiastočnou hospodárskou preorientáciou obyvateľstva (stavebníctvo, priemysel) tento typický znak ustupuje do úzadia. Po oslobodení, najmä však v posledných rokoch obraz mesta výrazne ovplyvňujú nové moderné urbanistické zásady pre výstavbu mesta.

Modra je zo skupiny skúmaných miest najväčšia a mala aj čiastočne odlišné formovanie pôdorysu. Počiatočné osídlenie sa zrejme formovalo v priestore dnešného farského kostola, ktorý sa v terajšom pôdoryse námestia nachádza v jeho južnej časti. Osídlenie neskôr pokračovalo severným smerom, kde sa utvorila pomerne plošne veľká osada, formujúca sa podľa princípov rozvoja stredovekého mesta až do 17. storočia, kedy mesto pristúpilo k výstavbe hradieb. Avšak na rozdiel od predchádzajúcich dvoch miest do venca fortifikácií nebolo začlenené celé osídlenie. Pred bránami už v tom čase existovali zárodky predmestí. Obraz mesta takto nebol fixovaný uzatvorenosťou prostredia mestskými hradbami. Tento stav existoval v podstate až do začiatku 20. storočia. Povojnová výstavba zasiahla, podobne ako pri Pezinku (menej už pri Jure) do formovania pôdorysu výraznejšie, avšak v stredovekom jadre sa zachovali viaceré výrazné obrazotvorné znaky vinohradníckeho mestečka.

Z hľadiska polohy sa územie všetkých troch skúmaných miest, ako je známe, nachádza na dvoch značne odlišných prírodno-krajinných celkoch. Ich odlišnosť je predovšetkým podmienená rozdielnymi geologickými a geomorfologickými vlastnosťami, ktoré determinujú aj odlišnosť iných vlastností. Juho-východné časti skúmaných území miest patria do veľkého nížinného celku Podunajskej nížiny, západné, sčasti i severné oblasti zasa do horského celku Malých Karpát. Táto príslušnosť k dvom tak rozdielnym celkom sa odráža aj na špecifičnosti ich obrazu. Všetky tri mestá ležia na úpätníci Malých Karpát, na styku pohoria s nížinou, pričom na formovanie svojho obrazu využívali výhody obidvoch krajín. Nížinná krajina poskytovala a poskytuje vhodné podmienky pre poľnohospodársku výrobu, pre ťažbu stavebného materiálu i pre

Obr. 1. Poloha skúmaných miest.

komunikačné tepny, čo vplývalo tiež na formovanie pôdorysu miest a tým aj na vytváranie obrazu typického pre mestá založené na rovine. Avšak horská krajina svojím bohatstvom dreva, výhodne orientovanými juhovýchodnými stráňami, na ktorých sa zvlášť darí pestovanie viniča, bola tiež pre človeka atraktívna, a to najmä v oblasti priečných zlomov a zníženín SZ a JV smeru. Toto vtláčalo svoju pečať i formujúcemu sa obrazu skúmaných miest, ktoré takto dostali tiež charakter podhorských miest.

Napriek týmto spoločným črtám vo formovaní ich obrazu zisťujeme určité rozdiely, ktoré boli determinované práve prírodnogeografickou polohou. Veľký prírodnogeografický celok Podunajskej nížiny je, ako je známe, totiž ešte priestorovo diferencovaný [E. Mazúr, M. Lukniš 1980]. Kým časti Jura pri Bratislave prináležia v rámci tohto makrocelku do viac-menej monotónnej Podunajskej roviny, časti Pezínka a Modry ležia v mierne zvlnenej Podmalokarpatskej pahorkatine, ktorá tvorí akýsi prechod z rovinatej Trnavskej tabule k masívu Malých Karpát. Z tohto dôvodu východné a juhovýchodné časti chatárov Pezínka a Modry majú pestrejší ráz, ako je to pri Jure, kde tieto oblasti ležia už na rozsiahlom území Šúra. Ich prechod z vrchov do roviny nie je až taký nápadný ako pri Jure a ich „vonkajší“ obraz sa preto nevyznačuje takou kontrastnosťou. Nakoniec i odlesnené juhovýchodné stráne Starej hory (Pezínok) a Kalvárie (Modra) pôsobia dojemom pozvoľného prechodu masívu Malých Kar-

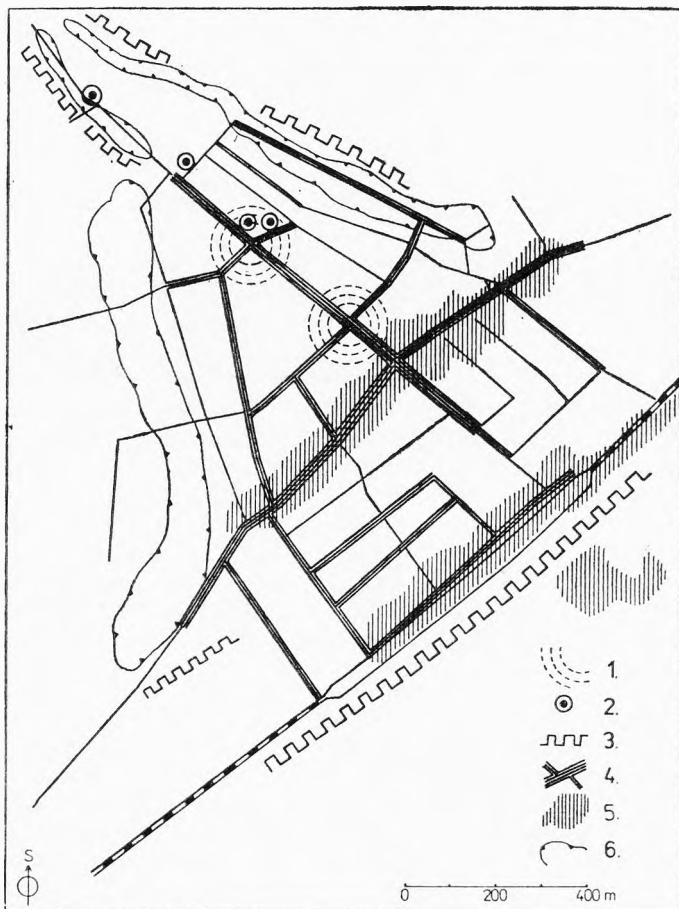

Obr. 2. Výšková členitost.

pát do nížiny. Na druhej strane práve táto odlesnenosť je príčinou, že na celkovom obraze oboch miest sa podieľajú tie vzdialenejšie polohy horského masívu Malých Karpát (napr. horská skupina medzi Medvedím údolím a Údolím Limbašského potoka a skupina Veľkej a Malej Cajlanskej homoly v prípade Pezinka, resp. oblasti Kamenice, Starých hôr a Harmónie v prípade Modry). Historické jadrá Pezinka a čiastočne aj Modry tiež nevykazujú takú závislosť pôdorysného usporiadania od prírodnogeografickej polohy ako v prípade Jura pri Bratislave. Spoločnou črtou bola len poloha pri potoku a na jeho náplavovom kuželi.

Horský masív Malých Karpát ohraničuje územia miest zo Z a SZ a tvorí pohľadovo prirodzenú bariéru ich územnému rozvoju týmto smerom. Napriek tomu prebiehal stavebný vývoj i v týchto priestoroch. Najviac „vniká“ do pohoria Jura pri Bratislave, čiastočne aj Modra. Pezinok zaujal polohu v širšom, otvorenejšom a plochejšom reliéfe náplavového kužela. Bezprostredná blízkosť pohoria vytvára kontaktné zóny prechodného tvaru medzi umelým a prírodným prostredím. V týchto kontaktných zónach dochádza k intenzívnemu prelínaniu prírodných a umelých štruktúr, čo vytvára priaznivé predpoklady pre vznik špecifického obrazu týchto častí miest. Takýto charakter má najmä severozápadná časť Jura pri Bratislave, približne od kostola sv. Juraja až merom na Neštich (Podhradie), ktoré vniká hlboko do Jozefskej doliny. Dolinou preteká Jurský potok (Starý potok), vytvárajúci v jej hornej časti malebné zákutia. V samotnom meste sa objavuje v jeho východnej časti pri Malinovského ulici a pri ihrisku materskej školy (vedľa cintorína) sa stráca a vlieva sa až ako kanál do Šúrskeho kanála. Okolo potoka je rad vysokých stromov, vhodne dopĺňajúce najmä vývojovo staršiu časť tzv. Nového mesta. Za ulicou Februárového víťazstva smerom k železnici je historicky najnovšia časť Jura pri Bratislave s prechodom do rozsiahlej roviny Šúra. Prírodné prostredie tejto časti je tu, na rozdiel od staršej časti Nového mesta a najmä Starého mesta a Podhradia iba akýmsi výtvarno-kompozičným doplnkom vcelku harmonicky pôsobiacich novších štvrtí. Je reprezentovaná zeleňou prídomových záhradiek a okrasnými kermi a stromami v uličných priestoroch. Týmto spôsobom sa docielila určitá jednota pôsobenia prírody a architektúry, zlepšila sa „čitateľnosť“ a ucelený ráz obytného prostredia. Celková pokojnosť pôsobenia prírodno-architektonického prostredia je podtrhnutá i vcelku monotónne a tvarove i priestorovo vyvážené pôsobiacim prostredím Jurského Šúra a okolitých lúk v oblasti kanálu i esteticky pôsobivým starým porastom Hája. Na severovýchod za hranicou rušného centra Jura v oblasti Dukelskej ulice sa otáva kvalitatívne iný obraz. Cez prienik zastavanej plochy i ponad jednotlivé budovy objavujú sa vrcholové plošiny, porastené tmavými a tienistými bučinami. Východne od Starého mesta je to Stará hora s vrcholmi Hájnou horou (310 m n. m.) a Ostrým vrchom (378 m n. m.). Na Z dotvárajú celkový krajoobraz Jura vcelku hladko modelované svahy Brezovej lúky a oválne vyvýšeniny Malého a Veľkého Javorníka.

Dominanta gotického kostola so samostatnou zvonnicou s náznakmi opevnenia sa neuplatňuje v siluete mesta ako celku. Koncentruje však vnútornú priestorovú aktivitu prostredia. Tento objekt je orientačným bodom, ktorý sa význačnou mierou podieľa na formovaní a výraznosti urbanistickej scény hlavného námestia. Ďalšia dominantna zbarokizovaného kostola s prístavbou kláštora je výrazne excentricky umiestnená najmä voči hlavnej kompozičnej osi a na celkovom obraze Jura sa uplatňuje najmä z diaľkových pohľadov súčasnej no-

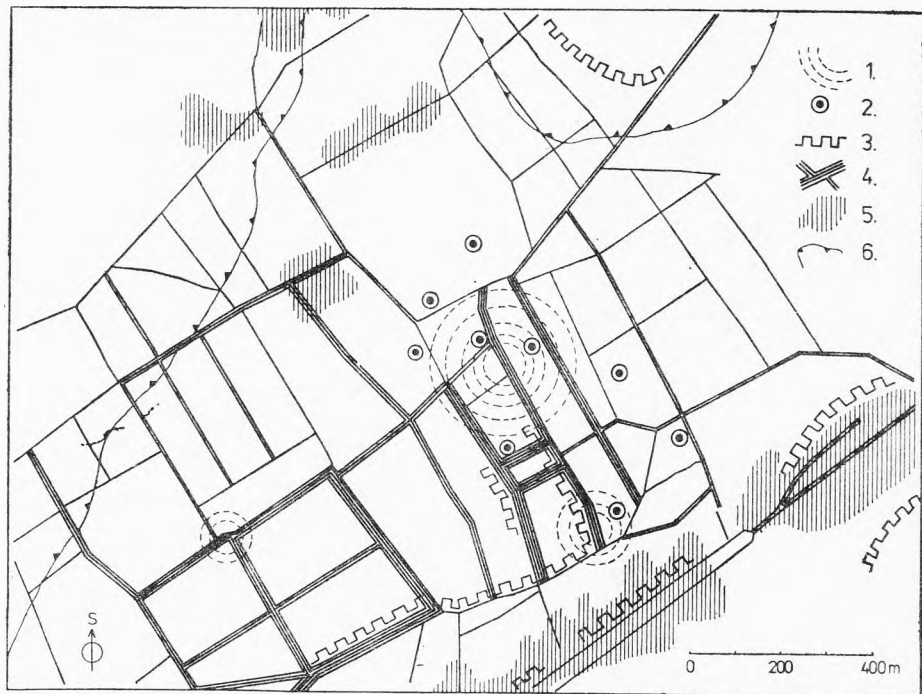
Obr. 3. Analýza obrazu Jura pri Bratislave.

1 — ohniská, 2 — dominanty, 3 — bariéry, 4 — trasy, 5 — rušivé zóny, 6 — kontaktné zóny.

vovybudovanej rýchlostnej komunikácie, pričom vytvára integrujúci element obrazu mesta.

Pre mesto ako celok je významná poloha Iľesházyho paláca, ktorý sa vníma predovšetkým zo S od gotického kostolíka. Svojou polohou i architektonickým stvárnením sa uplatňuje najmä na pozadí súvislej uličnej zástavby ulice Červej armády s konfiguráciou budovy kláštora a zbarokizovaného kostola. Naopak, nepriaznivým účinkom pôsobí bariéra štátnej cesty Bratislava—Trnava, ktorá oddeľuje obidve časti mesta [pôvodnú od novej] a vytvára z nich autonómne, samostatné celky bez zjavnejšej funkčnej alebo priestorovo-výtvarnej súvislosti.

Esteticky pôsobivo, so značným obrazotvorným vplyvom na vzhľad mesta má

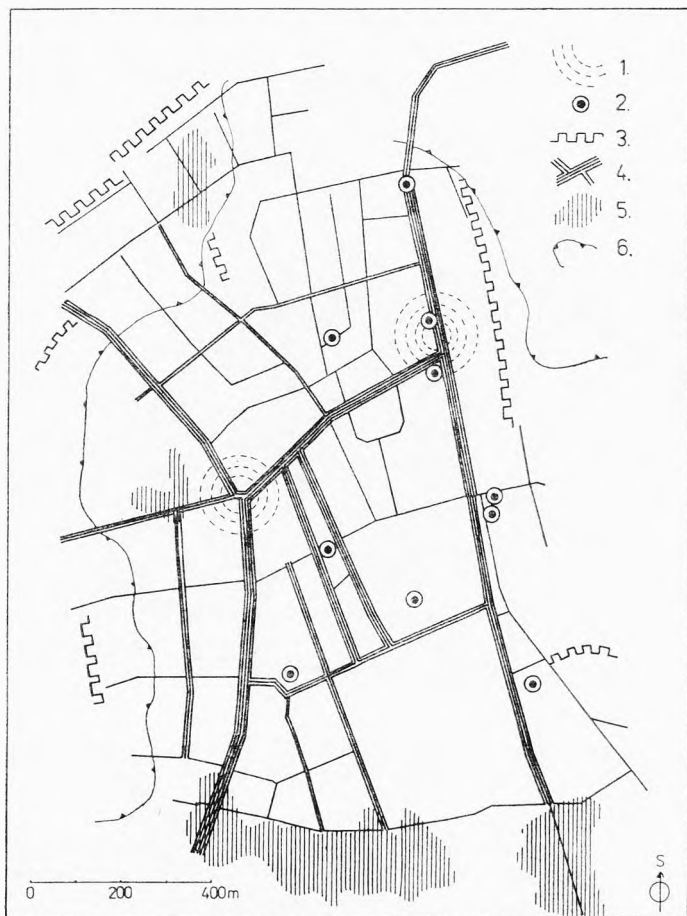
Obr. 4. Analýza obrazu Pezinka.

1 — ohniská, 2 — dominanty, 3 — bariéry, 4 — trasy, 5 — rušivé zóny, 6 — kontaktné zóny.

pás viníc. V dolných polohách sú lokalizované na menej členitom povrchu, zväčša scelené a bezprostredne sa dotýkajúce intravilánu. Sú to vinice zakladané plánovite, prípadne scelené a terasovite usporiadané [M. Lukniš 1977]. V niektorých partiách, najmä pri pohľade na pomerne ostro rezanú rázsochu Hánej hory pôsobia disharmonicky. Oveľa prirodzenejšie pôsobia vinohrady vo vyšších oblastiach, kde vhodne dopĺňajú kaleidoskopicky pestrú krajinu. Sú to zväčša drobno členité terasované vinice medzi pustákmi a malými dubníkmi a mohutnými pásmi zarastajúcich valov kamenia. Na oslnených stráňach vystupujú do značných výšok [aj vyše 300 m n. m.]. Celý ráz podhorských vinohradov dopĺňa antropogénny reliéf a sieť rôzne členitých vinohradníckych ciest.

Kontaktná zóna Pezinka a Modry je širšia, má pokojnejší a monotónnejší charakter, čo výrazne ovplyvňuje obraz najmä ich západných a severozápadných častí. Spôsobujú to najmä pomerne značne odlesnené svahy rázsoch pohoria a tiež hlboko doň vnikajúcich dolín pozdĺž vodných tokov. Medzi Limbašským potokom a Blatinou je rozsiahle pásmo odlesnených plôch, na ktorých sú v súčasnosti vinohrady. Vinohrady, ktoré boli pôvodne zakladané terasovito a mozaikovitého charakteru, sú v súčasnosti scelené, obrábané veľkoplošne a tvoria akýsi zelený pendant k horskému masívu Malých Karpát. Vinohrady zostupujú až celkom do intravilánu Pezinka a Modry. Týka sa to najmä sever-

Obr. 5. Analýza obrazu Modry.

1 — ohniská, 2 — dominanty, 3 — bariéry, 4 — trasy, 5 — rušivé zóny, 6 — kontaktné zóny.

ných a severovýchodných oblastí. V severozápadných a južných polohách sú v bezprostrednej kontaktovej zóne lúky, lesné polianky a tzv. pustáky (opustené vinice). Tieto oblasti majú z hľadiska obrazu Pezinka a Modry značný význam, pretože majú pestrejší ráz a pôsobia prirodzenejším dojmom ako v súčasnosti veľkoplošné vinohrady na prakticky rovinných územiach bezprostredne susediace so zastavaným územím.

V siluete Pezinka sú charakteristické dominanty troch kostolov. Ide o farský kostol, evanjelický kostol a kostol na hlavnom námestí, ktorý svojou mohutnou vežou sa relatívne najviac vyníma v celkovej situete. K výraznému uplatneniu dominanty evanjelického kostola dochádza v oblasti križovania sa ulíc pri Zámockom parku, kde vzniká za spolupôsobenia dominanty farského kostola

a obchodného domu akési gravitačné jadro celého priestoru. Navyše vertikála veže kostola vytvára tu účinný kontrast voči horizontálne pôsobiacej uličnej fronte fasád domov. Súčinnosť ostatných dvoch dominánt (farského kostola a Kláštorného kostola) s okolitou zástavbou je už menšia.

V prípade Modry je ústrednou dominantou historického jadra kostol sv. Štefana, ktorý stojí na križovaní hlavnej osi (Štúrova a Dolná ulica) a vedľajšej osi (Dukelská ulica). Asymetrické umiestnenie kostola dovoľuje jeho následné vnímanie na pozadí konvexných a konkávných kriviek uličných fasád. Priečna orientácia kostola vzhľadom na hlavnú os vytvára základný priestorový orientačný bod, pričom zároveň naznačuje vedľajší smer. Podružné dominanty tvorí dvojica kostolov na Dolnej ulici, Mestská brána v hornej časti Štúrovej ulice, Horná bašta a konfiguratívne rozložené objekty budovy gymnázia, kultúrneho domu a obytné „bodové domy“ na námestí Slobody.

Kým severné a severozápadné oblasti Pezinka a Modry majú ráz podhorských mestečiek, silne ovplyvnených na krátkej vzdialenosti pomerne rýchlo sa dvíhajúcim reliéfom s rozčlenenými pozdĺžnymi dolinami, východné časti miest (najmä Pezinka) plynule prechádzajú do širokej otvorenej roviny, miestami zvlnenej a zalesnenej. Tieto priestory sa intenzívne využívajú v poľnohospodárskej výrobe, preto i charakter miestnych častí skúmaných miest má na rozdiel od podhorských oblastí vidieckejší ráz. V Pezinku sú to časti na V od Kalinčiakovej ulice smerom na Gánok, ktoré sa končia komplexom JRD a STS. Ich charakteristickou črtou je prítomnosť mohutnej vysokej zelene v záhradkách pri vilách a rodinných domoch. Celá časť má ráz harmonického prepojenia prírody a architektúry. Táto integrita vytvára priestor so silným emotívnym nábojom, zosilneným celkovou autonómnosťou podrhnutou tichom a celkovým pokojom. Na južnom ohraničení celý areál uzatvára kompaktná plocha vyhradenej zelene (cintorín), končiaca prakticky až pri železničnej trati a tlmíaca hlukové účinky železničnej prevádzky. Kontinuálne pokračovanie tohto areálu do homogénnej plochy vinohradov v cajlánskych Záhumeniciach je prerušené rušnou cestnou komunikáciou smerom na Vinosady a Modru. Podobný autonómny ráz má aj oblasť rodinných domov a vidiek severozápadných častí Modry. Na rozdiel od východných oblastí Pezinka tu však vnášajú určitý dynamizujúci faktor svahy Malých Karpát s vinohradmi vstupujúcimi prakticky až do dvorov. Celá táto časť má typický obraz podhorského sídla. Celkom iný obraz majú novovystavené časti, resp. predstavované, v oboch prípadoch v ich južných, resp. juhozápadných častiach. Ich charakteristickou črtou je nedostatok sídlitnej zelene, ktorá je tu zastúpená iba rudimentárnymi zvyškami ojedinelých krovin a trávnatých plôch. Tento nedostatok je však do veľkej miery nahradený panorámou svahov i vrcholových častí Malých Karpát, ktoré sa objavujú v priehľadoch medzi architektonickými objektmi. Takýmto spôsobom sa Malé Karpaty priamo spolu zúčastňujú na tvorbe obrazu novovystavených sídlisk Pezinka a Modry.

Centrálné časti oboch miest majú vplyvom prírodných faktorov niektoré odlišnosti. Parková úprava zelene v južnej časti Štúrovej ulice, na Dolnej ulici i na námestí Slobody v Modre vhodne kontrastuje s „voľným“ charakterom okolitých lesov i vzdialenejších svahových polôh. Smerom od Dolnej ulice cez Štúrovu ulicu až k Hornej bráne terén mierne stúpa a svahy Malých Karpát sa tu uplatňujú na obraze postupne svojimi vrcholovými časťami až po dolné konkávne časti plynule prechádzajúce do zastavaného územia. Čím ďalej na S

smerom ku Karpatom sa uplatňuje mestská zeleň menej a na dôležitosťi nadobúda „voľná krajina“. Tento prechod pôsobí na vnímateľa žiadúcim účinkom a podtrhuje celkovú malebnosť tejto časti mesta. Na rozdiel od toho parkové úpravy zelene na námestí v Pezinku vyvolávajú opačný dojem. Vysoká zeleň síce slúži ako orientačný bod pri exteriérových pohľadoch, pri pohybe po námestí pôsobí však niekedy rušivo a „rozbíja“ ucelený ráz centrálnej časti mesta. Podobný účinok má aj mestský park, ktorý pôsobí na pohľad skôr ako bariéra namiesto prirodzeného prepojenia mesta do krajiny. Čiastočné obmedzenie spôsobujú veľké monofunkčné plochy vinohradov, ktoré neplnia funkciu prirodzeného prechodu mesta do jeho prírodného prostredia. Priaznivejší dojem poskytujú západné časti mesta, ktoré sú otvorené smerom na trávnatý svah pohoria, prerušované menšími plochami vinohradov pod zalesneným úpätím. Tu sa na malom priestorovom rozsahu mozaikove striedajú trávnaté plochy, vinohrady a zalesnené časti, čo môžeme pokladať za kladný obrazotvorný znak tejto časti mesta.

Záver y a odporúčania

Na základe výskumu obrazu troch podmalokarpatských miest podávame tieto závery a odporúčania pre urbanistickú a územno-plánovaci u prax:

- Všetky tri skúmané mestá (Jur pri Bratislave, Pezínok, Modra) ležia v severovýchodnej časti bratislavského regiónu. Z toho vyplýva aj ich špecifické postavenie v systéme osídlenia, pretože ich rozvoj bol poznačený jednak svojráznou geografickou polohou v podhorí Malých Karpát a z toho vyplývajúcim profilovaním ich hospodárskej základne a jednak blízkosťou veľkého hospodárskeho, kultúrneho a politického centra — Bratislavy. Vzhľadom na veľmi podobné podmienky ich rozvoja v minulosti aj ich obraz vykazuje vo všeobecnosti podobné črty. Napriek tomu má však každé mesto aj svoje osobitosti, ktoré sa premietajú tiež do obrazu mesta. Z hľadiska celkového obrazu vidíme ďalšie možnosti jeho formovania najmä *v prísnom rešpektovaní ich špecifického rázu*, a to takého, aký sa formoval stáročia. Navrhujeme prehodnotiť smernými územnými plánmi navrhovaný, podľa nášho názoru, predimenzovaný plošný rast. Pôdorysná skladba skúmaných miest nesie všetky znaky postupného vývoja pôvodného pôdorysu v pravidelnom systéme mestských hradieb. K nim je organicky začlenená rastlým charakterom vyznačujúca sa zástavba okrajových častí. Výrazný prechod na formy komplexnej bytovej výstavby (KBV) a sústredenej individuálnej bytovej výstavby (SIBV) na rozsiahlych voľných okrajových, ale aj vnútmestských plochách môže spôsobiť okrem narušenia pôdorysnej osnovy tiež značný negatívny zásah do obrazu mesta. Keďže je vo všetkých troch skúmaných mestách potrebné počítať s rastom počtu obyvateľstva, nebude sa dať vyhnúť ani výstavbe vo forme KBV či SIBV. Z našich výskumov vyplynulo, že prípadná plošná rezerva na tento druh zástavby by z hľadiska nenarušenia charakteru celkového obrazu miest bola v prípade Pezínka najmä vo východných častiach katastru — v priestore za tehelňou, prípadne v západnej časti pripojenej obce Cajla v okolí potoka Blatina. Z hľadiska zachovania svojrázneho obrazu svahov Malých Karpát s vinohradmi pokladáme za účelné vylúčiť pre výstavbu priestory na Z od dnešného zástavaného územia.

Modra má predpoklady saturovať potreby plošného rastu smerom na S spojením sa s Kráľovou a rekreačnou oblasťou Harmónia. Plánovaný nárast smerom na V (za hradby) je možný iba za cenu značného záberu poľnohospodárskeho pôdneho fondu. V krajnom prípade by sa prípadná výstavba mala realizovať iba formou SIBV. Umiestnenie KBV do priestoru medzi historickým jadrom a výrobnou zónou južnej časti intravilánu (ako to navrhuje UPN-SÚ) nepokladáme z hľadiska zachovania typickej siluety mesta za vhodnú. Najviac obmedzené možnosti plošného rastu má Jur pri Bratislave, preto tu treba k novej výstavbe pristupovať mimoriadne citlivo. Z hľadiska zachovania obrazu mesta je možné počítať s novými plochami pre výstavbu iba v niektorých priestoroch východne od terajšieho intravilánu (predovšetkým formou IBV).

- Už samotná poloha skúmaných miest poukazuje na dôležitosť prírodných faktorov z hľadiska formovania ich obrazu. Na ich území tak z hľadiska rešpektovania prírodných faktorov, ako aj z hľadiska založených kompozičných umelých prvkov je možné citlivo formovať obraz pomocou výstavby v rámci súčasného intravilánu (racionálna intenzifikácia). Ako východiskové riešenie by malo byť využitie sklonu terénu na niektorých lokalitách formou terasovitej a inej progresívnej výstavby pre IBV (sústredenú individuálnu bytovú výstavbu i komplexnú bytovú výstavbu z hľadiska prírodných podmienok pokladáme za diskutabilnú). Pri optimálnej kompozícii by mohlo ísť o nový prvok prelínania obytného prostredia s prírodným prostredím tak, aby význam a estetická hodnota prírodných prvkov neklesli, ale naopak, aby sa ich pôsobnosť ešte umocnila. V tvorbe obrazu nových urbanistických súborov treba zachovať všetky hodnotné a „tradičné“ prírodné prvky a vhodne ich zakomponovať do urbanistickej štruktúry novotvoreného sa útvaru.
- Vnútorne priestory miest sú pomerne bohato prestúpené zeleňou. Prevažne ide o uličnú a záhradnú zeleň. Mimoriadne dôležitým prvkom estetizácie prostredia je parková úprava zelene, a to či už na voľných priestranstvách alebo v rámci mestských parkov. Tu treba osobitne spomenúť mestský park v Pezinku, ktorý sa svojou rozlohou a usporiadaním zaradil medzi významné mestské parky Slovenska. K jeho ešte lepšej obrazotvornej účinnosti by snáď prispeli niektoré úpravy tak v zložení jednotlivých priestorov, ako aj v koncepcnejšie jednotnejšom chápaní jeho celého priestoru (plochy pre šport a zábavu, plochy pre študijné účely, plochy pre pasívny oddych a pod.). Podobne aj v Modre by bolo potrebné cielavedomejšie a plánovitejšie tvoriť zelené plochy mesta vzhľadom na existujúcu stavebnú štruktúru i jednotlivé architektonické objekty v zmysle pre proporčnosť. Špecifikom podkarpatských miest je aj bezprostredná blízkosť horského masívu Malých Karpát, čo otvára široké možnosti zakomponovať ich jednotlivé časti do celkového obrazu miest.
- Výrazným elementom v obraze všetkých skúmaných miest sú *dominanty*. Ich zohľadnenie treba rešpektovať najmä pri rozvíjaní výškovej zástavby; ich pôsobnosť by sa mala sledovať zo širšieho priestorového rámca. To však nevylučuje možnosť tvorby nových dominant, ktoré by však mali vystupovať v harmonickom dotváraní zástavby celého mesta. V súvislosti s novou výstavbou je pre všetky tri mestá v súčasnosti charakteristická určitá nevyváženosť *siluet*. Domnievame sa, že pri podrobnom zastavovacom pláne

je potrebné zo strany architektov detailné riešenie panorám, do ktorých by sa okrem architektonických prvkov vhodne zakomponovali aj prírodné prvky (svahy Malých Karpát, vinohrady), s cieľom dosiahnuť hodnotnejšie a ucelenejšie obrazy skúmaných miest. Nevyužitá je aj možnosť zapojenia fragmentu mestského opevnenia do celkového obrazu historických jadier. Esteticky pôsobivá úprava priestoru by prispela k zušľachťovaniu prostredia a k vytvoreniu nových motívov jeho využívania.

- Z hľadiska záverov všeobecného charakteru konštatujeme, že štúdium obrazu mesta prispelo k ozrejmeniu viacerých východísk a úloh v súčasnej stavbe miest, ktorá sa orientuje popri výstavbe nových obytných súborov aj na prestavbu (rekonštrukciu) existujúcej, historickým vývinom sformovanej urbanistickej podstaty. Význam štúdia obrazu mesta narastá práve v súčasnosti, keď značná časť miest začala strácať svoj dlhodobým vývinom nadobudnutý špecifický obraz v dôsledku pomerne veľkého rozsahu novej modernej výstavby. V súvislosti s tým sa nezvyčajne aktuálne vynára tiež otázka vzťahu starých, pôvodných a nových častí miest pri formovaní vlastného obrazu mesta. Vzájomná pôsobnosť týchto dvoch protikladov a spôsoby riešenia otázok, ktoré s tým súvisia, nadobúdajú konkrétne podoby i v našich mestách. Je to najmä úsilie riešiť rozpory medzi týmito dvoma protikladmi, ktoré sa v ich vzájomom vzťahu zákonite objavujú a vedú k narúšaniu štruktúrálnej jednoty mestských sídel. V záujme zachovania neopakovateľných a jedinečných architektonicko-urbanistických historických hodnôt, v záujme obohatenia prostredia miest o špecifické komponenty historickej štruktúry a tým zabezpečenia kultúrnej i vývojovej kontinuity je potrebné starým mestským súborom venovať primeranú pozornosť. Na druhej strane je však nevyhnutné stavať nové moderné mestské štvrte, ktoré by zodpovedali zvýšeným nárokom obyvateľstva na bývanie. Nadhodnocovanie alebo nedoceňovanie jedného z týchto protikladov sa ukazuje ako problémové. Optimálnym prístupom by malo byť zosúladenie oboch zložiek. Táto koncepcia vychádza z toho, že okrem rozporných javov vo vzájomnej pôsobnosti oboch protikladov sú obsiahnuté i predpoklady na dosiahnutie vyššej kvality obrazu mesta. Teda hlavným cieľom riešenia tu nebude len úsilie zachovať historické mesto, resp. jeho prvky, ale úsilie získať vyššiu kvalitu obrazu v danom, reálne existujúcom prostredí pri maximálnom využití a zhodnotení všetkých daností, ktoré toto prostredie ponúka. Historicky hodnotné súbory sa takto stanú v procese tvorivej syntézy starých i nových hodnôt integrálnou súčasťou novoformujúceho sa prostredia.

LITERATÚRA

1. BAŠOVSKÝ, O.: Košice — geografia mesta. Acta Geol. et Geogr. Univ. Com., Geographica, 4, 1964, ss. 295—321. — 2. IKONIKOV, A.: Obraz goroda i jeho razvitije. Architektura SSSR, 9, 1982. — 3. LUKNIŠ, M.: Geografia krajiny Jura pri Bratislave. Univerzita Komenského, Bratislava 1977. — 4. LYNCH, K.: Obraz goroda. Strojizdat, Moskva 1982. — 5. MAŽÚR, E., LUKNIŠ, M.: Regionálne geomorfologické členenie SSR, Geografický ústav SAV, Bratislava 1980. — 6. RADVÁNI, P., FRANCU, D.: Model a obraz mesta. Archit. a urban., 17, 4, 1983 ss. 91—99. — 7. RADVÁNI, P.: Mesto a jeho obraz. Geogr. Čas., 35, 4, 1983, ss. 395—408. — 8. TRIEB, M., MARKELIN, A.: Stadtbild in der Planungspraxis. Stuttgart 1976. — 9. ZALČÍK, T., PALUŠ, K.: Úvahy k premenám obrazu mesta. Archit. a Urban., 17, 2, 1983, ss. 77—83.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ОБРАЗА ПРИМАЛОКАРПАТСКИХ ГОРОДОВ

Статья является наброском результатов исследований образа города на примере трех городов, принятых в качестве модельных. В ней мы исходим из теоретических начал, опубликованных в статье РАДВАНИ, П., 1983. При этом мы исходим из того, что человек в расчлененной и богатой на восприятия городской среде ощущает основную потребность ориентироваться для того, чтобы уверенно осознавал свое пространственное положение и отношения к остальным участкам среды городов, т. е. он требует от городской среды наличие определенной „читаемости“. Он все больше осознает, что кроме функциональных, технических и экономических аспектов города наблюдаются и нередко также оцениваются из „общечеловеческого“, антропологического аспекта. В этом процессе слабым местом объективизации аргументов и трудной проблемой представлялся и впредь объективно убедительный метод выявления того, каким образом воздействует город на того, кто его воспринимает. Именно знание отношений материальной среды к ее пользователям играет значительную роль при поиске и анализе причин неудовлетворительной функции существующих застроенных структур, которое (знание) должно находить практическое осуществление в процессе планирования развития и строительства городов.

Роль изучения образа города возрастает как раз в настоящее время, когда значительная доля словацких городов начала утрачивать свой длительным развитием приобретенный специфический образ в результате разрывывания нового, современного строительства. В связи с этим необыкновенно актуальным представляется также вопрос взаимоотношения исторических и новых частей городов. Историческим частям городов необходимо уделять большое значение в интересах сохранения неповторимых и единичных архитектурно-урбанистических исторических ценностей, в интересах обогащения среды городов специфическими компонентами исторической структуры и, тем самым, обеспечения культурной и эволюционной преемственности. Изучение образа города дает предпосылки для достижения оптимального симбиоза старых и новых частей городов.

Рис. 1. Местоположение изучаемых городов.

Рис. 2. Высотное расчленение.

Рис. 3. Анализ образа огорода Юр-при-Братиславе.

1 — очаги, центры, 2 — доминанты, 3 — барьеры, 4 — трассы, 5 — зоны нарушений, 6 — контактные зоны.

Рис. 4. Анализ образа города Пезинок.

1 — очаги, центры, 2 — доминанты, 3 — барьеры, 4 — трассы, 5 — зоны нарушений, 6 — контактные зоны.

Рис. 5. Анализ образа города Модра.

1 — очаги, центры, 2 — доминанты, 3 — барьеры, 4 — трассы, 5 — зоны нарушений, 6 — контактные зоны.

Перевод: Л. Правдова

Pavel Radváni

SELECTED ASPECTS OF TOWNS IMAGE UNDER THE MALÉ KARPATY MTS

Outcomes of a town image research have been outlined in the article namely on three model towns on the basis of theoretical starting points published in a work by Radváni P. 1983. It is being started from the fact that in the dissected, percept-rich

urban environment one feels a basic need to be orientated, to recognize safely both his own position and the relationships to the other parts of urban environment, i. e. a readability is required by him from the urban environment. We are aware more and more of the fact that besides functional, technical and economic viewpoints the towns are observed and not rarely also judged from the „generally human“, anthropic, viewpoint. In this process the objectivization of arguments was a weak point and a hard problem was and even has been so far in an objectively convincing method of ascertaining in what way the town acts on who perceives it. Just the knowledge of relationships between the material environment and its users is indisputably of a considerable significance to find and analyse reasons of unsatisfactory function of up-to-date settlement structures and should find also its practical application in planning the development and construction of towns.

The significance of the study of town image is increasing just at present, when a considerable proportion of Slovak towns began to lose their specific image assumed through a long-period development due to a large extent of new, modern construction. In connection with this fact also the question of relationships between historical and new parts of towns is appearing as extraordinarily topic. It is necessary to pay a great attention to historical parts of the towns for the sake of preserving unrepeatably and unique architectural-urbanistic historical values, for the sake of enriching urban environment by specific components of historical structure and consequently of assuring cultural and developmental continuity. The study of town image gives presuppositions to achieve optimum symbiosis between the old and new parts of towns.

Fig. 1. Situation of the towns investigated.

Fig. 2. Vertical dissection.

Fig. 3. Analysis of the image of Jur pri Bratislave.

1 — foci, 2 — dominants, 3 — barriers, 4 — routes, 5 — disturbing zones, 6 — contact zones.

Fig. 4. Analysis of the image of Pezinok.

1 — foci, 2 — dominants, 3 — barriers, 4 — routes, 5 — disturbing zones, 6 — contact zones.

Fig. 5. Analysis of the image of Modra.

1 — foci, 2 — dominants, 3 — barriers, 4 — routes, 5 — disturbing zones, 6 — contact zones.

Translated by A. K r a j č í r